

Foreign Relations of the Buyids with Sultans of Oman (Banu Wajih and Zangids) During 340-362 A.H

Somaye Bayati[✉]

Ph.D., Department of Islamic History, University of Shiraz, Shiraz, Iran. bayatisomaye@yahoo.com

Abstract

Contemporaneous with the entry of the Buyid dynasty (334-447 A.H) into Baghdad, the Khawarij and Banu Wajih held power in Oman. Khawarij, under the rise of Jalandi ibn Masoud (132-134 A.H), had established the foundations of the first government based on a foreign religion in Oman. When the Buyids entered Baghdad, the Khawarij, who were in their third period of imamate and approaching a phase of dormancy, controlled the interior and mountainous regions such as Nizwa. Banu Wajih family (324-354 A.H), as the main rivals to the Buyids in Oman, along with the Zangids (356-362 A.H), ruled over the ports of Oman including Muscat and Sohar. Following the establishment of the Buyid state in Baghdad, hostile relations between them and the Omani sultans began with a delay of about 18 years. This was because the Buyid attack on Oman to seize control took place in 352 A.H under the order of Mu'izz al-Dawla (334-356 A.H). Although Mu'izz al-Dawla's forces succeeded in conquering Oman in 355 A.H, the region slipped out of Buyid dominion again following his death and the lack of ministerial attention to maintain control. In 364 A.H, Adud al-Dawla (367-372 A.H), then ruler of Fars, sent an army to fight the Zangids, who had replaced Banu Wajih in Oman. A fierce battle ensued between Adud al-Dawla's forces and the Zangids, resulting in Oman's re-annexation to the Buyid realm. Thus, although the Buyid assault on Oman was delayed, until Bahā' al-Dawla (379-403 A.H) handed Oman over to Banu Mukarram family (390-448 A.H), the Buyid rulers consistently launched attacks on Oman to counter Khawarij, Banu Wajih, and Zangids. This study, employing a descriptive-analytical method based on the primary historical and geographical sources, seeks to answer the question on what factors influenced the hostile relations between the Buyids and the Omani sultans during 340-362 A.H. The research results indicate that the trade was the most significant factor shaping the antagonistic policy of the Buyids toward Banu Wajih and Zangids of Oman. Oman, located at the entrance of the Persian Gulf and along the trade routes to East Africa and East Asia, encompassed ports such as Sohar, Muscat, Julfar, Nizwa, and Jabal. Therefore, the hostile policy of the Buyids

Cite this article: Bayati, S. (2025). Foreign Relations of the Buyids with Sultans of Oman (Banu Wajih and Zangids) During 340-362 A.H. *History of Islam*, 26(2), p. 151-168. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.62459.2220>

Received: 20 November 2024

Received in revised form: 11 January 2025

Accepted: 25 February 2025

Available online: 1 July 2025

Type of article: Research Article

Publisher: Baqir al-Olum University

<https://pwq.bou.ac.ir/>

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

in Iraq towards Banu Wajih stemmed largely from securing the commercial safety of Basrah and the northern Persian Gulf ports like Siraf and Janabah, which faced continuous threats and attacks from Omani sultans. Basrah, being one of the most important ports of the Persian Gulf, connected Eastern and Western trade and was in competition with Omani ports, prompting Omani rulers to attempt to seize Basrah. Furthermore, Oman's proximity to the northern coasts of the Persian Gulf enabled attacks on Fars and northern Persian Gulf trade ports such as Siniz, Siraf, and Janabah. On the other hand, due to Oman's commercial importance and the need to control its ports, the Buyids adopted a hostile stance in their relations with the Omani sultans. Oman's crucial role in East-West trade made it a regional commercial hub. Therefore, for the Buyid princes, who made great emphasis on commerce and trade, Oman was of high value. Medieval Islamic geographers clearly illustrate that contemporaneous with the Buyids in Iraq, the Persian Gulf's commercial triangle consisted of Basrah, Siraf, and Oman, complementing each other in the movement of trading ships between East and West.

Keywords: Mu'ezz al-Dowla, Buyids, Banu Wajih, Basrah, Zangids, Oman, Trade.

العلاقات الخارجية للبويهيين مع سلاطين عُمان (بنو جيه والزنكيين) خلال الأعوام ٣٤٠-٣٦٢ هـ

سمية بياتي

الدكتوراه، قسم تاريخ الإسلام، جامعة شيراز، شيراز، إيران. bayatisomaye@yahoo.com

الملخص

مع وصول البويهيين (٤٤٧-٣٣٤ هـ) إلى بغداد، سيطر الخوارج وبنو جيه على السلطة في عُمان. ومع تولي الجندى بن مسعود (١٣٤-١٣٢ هـ) مقاليد الحكم، وضع الخوارج أسس أول حكومة دينية أجنبية في عمان. مع وصول البويهيين إلى بغداد، سيطر الخوارج، الذين كانوا في الفترة الثالثة من إمامتهم وعلى وشك دخول فترة الضعف، على المناطق الداخلية والجبالية مثل نزوى. كما حكمت سلالة بنو جيه (٣٢٤-٣٥٤ هـ)، المنافسون الرئيسيون للبويهيين في عُمان، ثم الزنكيون (٣٥٦-٣٦٢ هـ)، موانئ عُمان مثل مسقط وصحار. ومع قيام حكومة البويهيين في بغداد بدأت علاقاتهم العدائية مع سلاطين عمان متأخرة قرابة ثمانية عشر عاماً، إذ أن هجوم حكومة البويهيين على عمان للاستيلاء عليها كان سنة ٣٥٢ هـ بأمر من معز الدولة (٣٥٦-٣٣٤ هـ)؛ مع أن قوات معز الدولة نجحت أخيراً في فتحها سنة ٣٥٥ هـ ولكن مع وفاة معز الدولة وعدم اهتمام الوزراء بالحفاظ على عمان، خرجت هذه المنطقة مرة أخرى من نطاق الدولة البويهية. أرسل عضد الدولة (٣٧٢-٣٦٧ هـ)، حاكم فارس آنذاك، جيشاً إلى عُمان عام ٣٦٤ هـ لمحاربة الزنكيين، الذين حلوا محل بنو جيه. ودارت معركة ضارية بين قوات عضد الدولة والزنكيين، أدت إلى ضم عُمان مجدداً إلى مملكة البويهيين. وهكذا، ورغم أن هجوم البويهيين على عمان تأخر حتى وضع بهاء الدولة (٤٠٣-٣٧٩ هـ) عمان تحت تصرف أسرة بني مكرم (٤٤٨-٣٩٠ هـ)، فإن حكام البويهيين هاجموا عمان باستمرار ضد الخوارج، وبنو جيه، والزنكيين. تسعى هذه الدراسة، التي تعتمد على المنهج الوصفي - التحليلي، وتستشهد بالمصادر التاريخية والجغرافية الأساسية، إلى الإجابة على سؤال العوامل التي أثرت في نشوء علاقات عدائية بين البويهيين وسلاطين عُمان بين عامي ٣٦٢ و ٣٤٠ هـ وتشير نتائج الدراسة إلى أن التجارة كانت العامل الأهم في تشكيل سياسة البويهيين العدائية تجاه بنو جيه والزنكيين في عُمان. تقع سلطنة عمان عند مصب الخليج الفارسي وعلى طريق التجارة إلى شرق أفريقيا وشرق آسيا، وتضم موانئ مثل صحار ومسقط وجلفار ونزوى وجبال. ومن هنا يمكن القول بأن السياسة العدائية التي انتهجها البويهيون في العراق تجاه أسرة بنو جيه كانت تهدف إلى ضمان الأمن التجاري للبصرة والموانئ الشمالية للخليج الفارسي مثل سيراف وجنابة والتي كانت تحت التهديد والغزو المستمر من قبل سلاطين عمان، لأن هذه الموانئ وخاصة ميناء البصرة كانت من أهم موانئ الخليج العربي، إذ كانت تربط التجارة بين الشرق والغرب. ولأن البصرة كانت تنافس موانئ عُمان في التجارة، سعى حكام عُمان إلى الاستيلاء عليها. كما أتاح قرب عُمان من الساحل الشمالي للخليج

استناداً إلى هذه المقالة: بياتي، سمية (٢٠٢٥). العلاقات الخارجية للبويهيين مع سلاطين عُمان (بنو جيه والزنكيين) خلال الأعوام ٣٤٠-٣٦٢ هـ تاريخ

الإسلام، ٢٦(٢)، ص ١٥١-١٦٨. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.62459.2220>

<https://pqw.bou.ac.ir/>

الناشر: جامعة باقر العلوم (ع)

نوع المقالة: بحثية

الفارسي إمكانية مهاجمة بلاد فارس والموانئ التجارية الشمالية للخليج العربي، مثل سينيز وسيراف وجنابة. من جهة أخرى، اتخذ البويهيون، نظرًا للأهمية التجارية لعمان ومحاولاتهم للسيطرة على موانئها، موقفًا عدائيًا في إقامة علاقات مع سلاطين عُمان. للأسباب المذكورة آنفًا، لعبت عُمان دورًا هامًا في التجارة بين الشرق والغرب، وأصبحت بمثابة مركز تجاري في المنطقة. ولذلك، كانت عُمان ذات قيمة كبيرة لدى أمراء البويهيين الذين اهتموا بالتجارة والتبادل التجاري. ومن خلال تصفح آراء الجغرافيين الإسلاميين في العصور الإسلامية الوسطى يتضح بشكل واضح أن مثلث التجارة في الخليج الفارسي كان يتكون، في العصر المعاصر لسلالة البويهيين في العراق، من البصرة وسيراف وعمان، وكانت هذه المدن تكمل بعضها البعض في حركة السفن التجارية على الطريق من الشرق إلى الغرب والعكس.

الكلمات المفتاحية: معز الدولة، الدولة البويهية، بنو وجيه، البصرة، الزنكيون، عمان، التجارة.

روابط خارجی آل بویه با سلاطین عمان (بنو وجیه و زنگیان) در سال‌های بین ۳۴۰-۳۶۲ هجری

سمیه بیاتی

دکتری، گروه تاریخ اسلام، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. bayatisomaye@yahoo.com

چکیده

معاصر با ورود خاندان آل بویه (۴۴۷-۳۳۴ ه.ق) به بغداد، خوارج و بنو وجیه در عمان قدرت را در دست داشتند. خوارج با قدرت‌گیری جلندی بن مسعود (۱۳۴-۱۳۲ ه.ق)، پایه‌های نخستین حکومت خارجی مذهب عمان را بنا نهادند. با ورود خاندان آل بویه به بغداد، خوارج که در دوره سوم امامت خود به سر می‌بردند و در آستانه ورود به دوره فترت قرار داشتند، نواحی داخلی و کوهستانی چون نزوه^۱ را در اختیار داشتند. خاندان بنو وجیه^۲ (۳۵۴-۳۲۴ ه.ق) که به عنوان رقیب اصلی آل بویه در عمان به سر می‌بردند و سپس زنگیان (۳۶۲-۳۵۶ ه.ق) نیز بر بنادر عمان نظیر مسقط^۳ و صحار^۴ حکومت می‌کردند. با تشکیل حکومت آل بویه در بغداد، روابط خصمانه آنان و سلاطین عمان، با تأخیری قریب به ۱۸ سال، آغاز گردید؛ زیرا حمله دولت آل بویه به سرزمین عمان به منظور تصرف آن، در سال ۳۵۲ هجری و به دستور معزالدوله (۳۵۶-۳۳۴ ه.ق) رخ داد؛ گرچه سپاهیان اعزامی معزالدوله سرانجام در سال ۳۵۵ هجری موفق به فتح آنجا شدند، اما با مرگ معزالدوله و عدم توجه وزیران برای حفظ عمان، این ناحیه بار دیگر از قلمرو آل بویه خارج شد. عضدالدوله (۳۷۲-۳۶۷ ه.ق) که در این زمان حاکم فارس بود، در سال ۳۶۴ هجری، لشکری را به منظور جنگ با زنگیان که جایگزین خاندان بنی وجیه شده بودند، به عمان فرستاد. جنگی شدید میان سپاهیان عضدالدوله و زنگیان صورت گرفت که در نتیجه آن عمان دوباره به قلمرو آل بویه ضمیمه شد. بدین صورت گرچه حمله آل بویه به عمان با تاخیر صورت گرفت، اما تا زمانی که بهاءالدوله (۴۰۳-۳۷۹ ه.ق) عمان را در اختیار خاندان بنو مؤکرم (۴۴۸-۳۹۰ ه.ق) قرار داد، از سوی حاکمان بویه همواره حملاتی به عمان در برابر خوارج، خاندان بنو وجیه و زنگیان صورت گرفت. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و استناد به منابع تاریخی و جغرافیایی دست اول، درصدد پاسخ به این سوال است که کدام عوامل در برقراری روابط خصمانه آل بویه با سلاطین عمان در سال‌های بین ۳۴۰-۳۶۲ هجری

پژوهش حاضر برگرفته از: رساله دکتری با عنوان «بررسی سیاست خارجی آل بویه در خلیج فارس و بین النهرین»، استاد راهنما محمد مهدی مرادی خلج، ارائه شده در دانشگاه شیراز است.

استناد به این مقاله: بیاتی، سمیه (۱۴۰۴). روابط خارجی آل بویه با سلاطین عمان (بنو وجیه و زنگیان) در سال‌های بین ۳۴۰-۳۶۲ هجری. *تاریخ اسلام*، ۲۶(۲)، ص ۱۶۹-۱۹۲. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.62459.2220>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۳۰؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۱۰/۲۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۷؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

نوع مقاله: پژوهشی ناشر: دانشگاه باقرالعلوم (ع) ۱۴۰۴ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

2. Nazvah
3. Bano Vajih
4. Masqat
5. Sohar

تاثیر داشت؟ نتایج پژوهش دلالت بر این دارد که در شکل‌گیری سیاست خصمانه آل‌بویه با بنووجیه و زنگیان عمان، مهم‌ترین عامل تجارت بود. عمان که در دهانه خلیج فارس واقع شده بود و در مسیر گذرگاه تجاری به سمت شرق آفریقا و شرق آسیا قرار داشت، بنادری چون صحار، مسقط، جلفار،^۱ نزوه و جبال^۲ را دربرمی‌گرفت. در نتیجه می‌توان گفت که سیاست خصمانه آل‌بویه عراق نسبت به خاندان بنووجیه از یک‌سوریش در تأمین امنیت تجاری بصره و بنادر شمالی خلیج فارس چون سیراف و جنابه^۳ داشت که مورد تهدید و تهاجم مداوم سلاطین عمان قرار داشتند؛ زیرا این بنادر بویژه بندر بصره، یکی از مهم‌ترین بنادر خلیج فارس بوده و تجارت شرق و غرب را به هم متصل می‌کرد و از آنجا که بصره در تجارت با بنادر عمان رقابت می‌کرد، حاکمان عمان در تلاش برای تصرف بصره بودند. همچنین نزدیکی عمان به سواحل شمالی خلیج فارس امکان حمله به سرزمین فارس و بندرگاه‌های تجاری شمالی خلیج فارس چون سینیز،^۴ سیراف و جنابه را مهیاء می‌کرد. از سوی دیگر، آل‌بویه به جهت اهمیت تجاری عمان و تلاش برای تسلط بر بنادر آن، نگرش خصمانه‌ای را در برقراری روابط با سلاطین عمان برگزیدند. عمان به دلایل پیش‌گفته دارای نقش مهمی در تجارت شرق و غرب بوده و به نوعی به قطب تجاری منطقه تبدیل شده بود. بنابراین، برای امراء بویهی که توجه بسیاری به امر تجارت و بازرگانی داشتند، عمان از ارزش بسیاری برخوردار بود. از توصیف جغرافی‌نویسان قرون میانه اسلامی به خوبی روشن است که معاصر با خاندان آل‌بویه در عراق، مثلث تجاری خلیج فارس را در این زمان بصره، سیراف و عمان تشکیل می‌دادند و به عنوان مکمل همدیگر در رفت و آمد کشتی‌های تجاری در مسیر شرق به غرب و بالعکس عمل می‌کردند.

کلیدواژه‌ها: معزالدوله، آل‌بویه، بنووجیه، بصره، زنگیان، عمان، تجارت.

1. Jolifar
2. Jabal
3. Janabe
4. Siniz

۱. مقدمه

همزمان با ورود معزالدوله (۳۵۶-۳۳۴ق) به بغداد، خاندان بنو وجیه در عمان فرمانروا بودند. پس از برکناری بنو وجیه نیز زنگیان در عمان شورش کردند و قدرت را در دوره کوتاهی در اختیار گرفتند. عمان در قرن چهارم هجری و همزمان با سلسله آل بویه در عراق، از ممالک دیار عرب (شبه جزیره عربستان) به شمار می‌رفت و شهرها و بنادری چون صحار، مسقط، جلفار، نزوه^۱ و جبال^۲ را در بر می‌گرفت. با تشکیل حکومت آل بویه در بغداد، روابط خصمانه آنان و سلاطین عمان با حمله ابن وجیه در سال ۳۴۰ قبه بصره آغاز گردید.^۳ اما حمله خاندان بویه به سرزمین عمان به منظور تصرف آنجا برای نخستین بار در سال ۳۵۲ق و به دستور معزالدوله اتفاق افتاد.^۴ اهمیت عمان برای امیران بویهی به طور کلی از این امر ناشی می‌شد که امراء بویهی عنایت ویژه‌ای به توسعه تجارت داشتند؛ چنانکه بندر سیراف را به بندر طراز اول و پررونق‌ترین بندر در کرانه‌های شمالی خلیج فارس مبدل کرده بودند. موقعیت جغرافیایی عمان، این سرزمین و بندرگاه‌های آن را از لحاظ تجاری و بازرگانی نیز مسلط بر منطقه کرده بود؛ زیرا عمان با قرار گرفتن در مدخل خلیج فارس از لحاظ بازرگانی از اهمیت بسیاری برخوردار بود. بنا به قول مسعودی (م ۳۴۶ق)، تجارت‌عمانی و سیرافی از یک سو تا حبشه و سواحل دریای زنگبار^۵ و از سوی دیگر تا سواحل و جزایر چین در رفت و آمد بودند. کشتی‌های چینی نیز تا عمان و سواحل فارس، بحرین، ابله^۶ و بصره می‌رسیدند.^۷ این امر به خوبی نشان از اهمیت تجارت و تجار عمانی دارد. آل بویه با درک موقعیت عمان و بنادر آن، این سرزمین را تحت نفوذ و سیطره خود درآوردند، تا با یکپارچگی بنادر شمالی و جنوبی خلیج فارس، سیراف و سایر بنادر شمالی از رشد بیشتر و بهتری در تجارت برخوردار گردد.^۸

تاکنون در موردا اهمیت تجاری عمان در دوره‌های تاریخی گذشته و معاصر و تاثیر آن در ایجاد نگرش سایر کشورها و تمدن‌ها به عمان و شکل‌گیری رقابت‌های سیاسی و تجاری آنان، پژوهش‌های داخلی و خارجی بسیاری به زبان‌های فارسی، انگلیسی و عربی انجام شده است. همچنین در رابطه با دولت‌های شکل گرفته در این سرزمین چون دولت شیعی بنو مکرّم (۴۴۸-۳۹۰ ه.ق) که در دوره بهاءالدوله بویهی

۱. مقدسی، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ۱۳۶۱، ج ۱، ص ۱۳۲-۱۳۱.

۲. اسحاق بن الحسین، آکام المرجان فی ذکر مدائن المشهوره فی کل مکان، ۱۴۰۸ق، ص ۳۹.

۳. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۱۸۴.

۴. همان، ص ۲۴۷-۲۴۶.

۵. مسعودی، مروج الذهب و معادن الجواهر، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۰۴.

6. Obolah

۷. مسعودی، مروج الذهب و معادن الجواهر، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۳۷.

۸. یحیایی، بازرگانی دریایی سیراف در سده‌های نخستین اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۹۶.

در عمان روی کار آمدند و دولت یعاربه در قرن دوازدهم هجری، تحقیقات چندی صورت گرفته است؛ ازجمله مقاله «الدوله المکرمه الشیعیه فی عمان» (۳۹۰-۴۴۲ ه.ق) اثر السید شبر الموسوی و مقاله «الحملات الفارسیه علی عمان و سقوط حکم الیعاربه (۱۱۶۲-۱۱۴۹ ه.ق)» به قلم عبدالرحمن بن علی السدیس. اما در رابطه با ورود خاندان بویه به عمان و روابط این خاندان با حاکمان عمان، تنها یک مقاله تحت عنوان «آل بویه در عمان» به قلم ساسان طهماسبی انجام شده است. در این پژوهش پس از ذکر ورود اسلام به عمان و اوضاع اقتصادی، اجتماعی و دینی در قرن چهارم هجری، به هجوم معزالدوله به عمان و برخورد آن با ابن وجیه پرداخته شده و سپس فتح عمان و اوضاع آن در دوره عضدالدوله و جانشینان او بررسی شده است. لازم به ذکر است که مشکل اساسی در این موضوع، کمبود منابع تحقیقاتی است؛ چنانچه ابن مسکویه (م ۴۲۱ ق) نیز به عنوان مهم ترین منبع مربوط به آل بویه می نویسد که نیازی نمی بیند حضور آل بویه در عمان را شرح دهد. همین امر باعث ایجاد محدودیتی بسیار در امر پژوهش و تحقیق در این حوزه شده است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر این است که تاثیر اهمیت تجارت بصره و بنادر تجاری شمالی خلیج فارس و موقعیت تجاری عمان در شکل گیری سیاست خصمانه خاندان بویه در برقراری روابط با خاندان بنو وجیه و زنگیان به عنوان حاکمان عمان بررسی شود. به عبارتی این پژوهش درصدد پاسخ به این سوال است که چه عواملی منجر به برقراری روابط خصمانه آل بویه با سلاطین عمان گردید؟ فرضیه پژوهش این است که در شکل گیری سیاست خصمانه آل بویه با خاندان بنو وجیه و زنگیان عمان، مهم ترین عامل از یک سو اهمیت تجارت بصره و بنادر تجاری شمال خلیج فارس و تهدید آن از سوی سلاطین عمان، و از سوی دیگر اهمیت تجاری و بازرگانی عمان بود. موقعیت جغرافیایی عمان با قرار گرفتن در مدخل خلیج فارس، این سرزمین و بندرگاه های آن را از لحاظ تجاری و بازرگانی مسلط بر منطقه کرده بود. تسلط تجاری عمان در حالی ایجاد شد که امراء بویهی به ویژه عضدالدوله درصدد توسعه تجاری و بازرگانی بنادر شمالی خلیج فارس چون سیراف، جَنَابَه و سینیز بودند. به علاوه، بصره به عنوان یکی از مهم ترین بنادر خلیج فارس که تجارت شرق و غرب را به هم متصل می کرد، از سوی سلاطین عمان مدام مورد تهدید قرار می گرفت؛ زیرا حاکمان عمان در تلاش برای تصرف بصره بودند. یوسف بن وجیه که همزمان با ورود آل بویه به بغداد، حاکم بر عمان به شمار می رفت و مصمم بود عمان را به مرکز ثقل خلیج فارس تبدیل کند، مدام درصدد حمله به بصره بود. از این رو امیران بویهی از یک سو به جهت تأمین امنیت تجاری بصره و از سوی دیگر برای تسلط بر بنادر عمان، با سلاطین عمان روابط خصمانه ای را برقرار کردند.

۲. بنو وجیه و زنگیان عمان (۳۶۲-۳۲۴ ه.ق)

در دوره سوم امامت خوارج و همزمان با امامت سعید بن عبدالله (۳۲۸-۳۲۰ ه.ق) در نزوه، یوسف بن

وجیه در عمان به قدرت رسید^۱ و بنادر عمان چون مسقط، صُحار و جُلُفار را در اختیار گرفت. برخلاف خوارج که در نواحی داخلی عمان چون نزوه حضور داشتند، ابن وجیه بنادر و کرانه‌های عمان را تصاحب کرد. به عبارتی، سلاطین واقعی عمان خاندان بنو وجیه محسوب می‌شدند که بر شهرها، بنادر و سواحل عمان مسلط شده بودند. برای نخستین بار ابن مسکویه در ذیل حوادث سال ۳۲۴ هجری از ابن وجیه نام می‌برد. ابن مسکویه می‌نویسد: زمانی که وزیر ابوعلی مُقَلَّه (م ۳۲۸ ه.ق) دو نفر را به اسارت درآورد، آن دو را نزد یوسف بن وجیه، حاکم عمان فرستاد.^۲ سعید بن عبدالله (۳۲۸-۳۲۰ ق) امام اباضیان که شاهد قدرت‌گیری یوسف بن وجیه و از دست دادن بنادر و سواحل عمان بود، ناگزیر به نبردهایی با ابن وجیه پرداخت که با پیروزی خوارج و شکست بنو وجیه همراه بود.^۳ با مرگ سعید بن عبدالله و روی کار آمدن امام راشد بن ولید در سال ۳۲۸ هجری،^۴ یوسف بن وجیه نیرو گرفت و شوکت یافت.^۵ عامل اصلی در نیرو گرفتن و شوکت یافتن ابن وجیه، برخورداری از نیروی دریایی و کشتی‌های جنگی بود. چنانکه از سال ۳۳۱ هجری به خارج از صُحار رفت و به حمله به بنادر شمالی خلیج فارس و بندر بصره روی آورد. این نکته که یوسف بن وجیه تا چه زمانی حاکم عمان بوده است، مشخص نیست. آخرین بار ابن مسکویه از وی به عنوان حاکم عمان، ذیل وقایع سال ۳۴۱ هجری نام می‌برد؛ زمانی که ابن وجیه با کمک قرامطه مجدد به بصره حمله کرد.^۶ پس از ابن وجیه، غلام او نافع اَسودَبه جای او نشست و امیری عمان را در دست گرفت.^۷ نافع تا سال ۳۵۴ هجری حاکم عمان بود.^۸ با تصرف عمان در این سال توسط سپاهیان آل بویه، خاندان بنو وجیه از قدرت کنار رفتند و عمان به امیران بویهی واگذار شد. در سال ۳۵۶ هجری، زنگیان بر عمان چیره شدند و عمان از قلمرو آل بویه خارج شد. سرانجام در جنگی که بین زنگیان و سپاه عضدالدوله در سال ۳۶۲ هجری صورت گرفت، سپاهیان خاندان بویه پیروز شده و بر صُحار و توابع آن مسلط شدند^۹ و بدین ترتیب حاکمیت زنگیان نیز بر عمان به پایان رسید.

۱. السالمی، تحفه الاعیان به سیره اهل عمان، ۱۳۵۰ق، ج ۱، ص ۲۴۶، ۲۳۵.

۲. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۴ق، ج ۵، ص ۴۴۲.

۳. السالمی، تحفه الاعیان به سیره اهل عمان، ۱۳۵۰ق، ج ۱، ص ۲۴۶، ۲۳۵.

۴. ابن رزق، الفتح المبین فی سیره السادة البوسعیدین، ۱۴۳۷ق، ج ۲، ص ۷۶.

۵. همان، ج ۱، ص ۲۴۶.

۶. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶ق، ج ۶، ص ۱۸۵-۱۸۶.

۷. ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱ق، ج ۲۰، ص ۲۷۶.

۸. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶ق، ج ۶، ص ۲۶۵.

۹. ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱ق، ج ۲۱، ص ۵۸.

۳. روابط آل بویه با بنو حیه و زنگیان

چیرگی دیرینه ایرانیان بر خلیج فارس، دریای عمان و کرانه‌ها و جزایر واقع در آن گستره دریایی، در روزگار فرمانروایی خاندان بویه تجدید شد.^۱ نخستین بار خاندان بویه در دوره حکومت معزالدوله در سال ۳۵۲ هجری و پس از آنکه قریب به هجده سال در بغداد تشکیل حکومت داده بودند، به قصد فتح عمان راهی آن سرزمین شدند؛ گرچه به سبب مرگ مهلبی فرمانده سپاه اعزامی معزالدوله به عمان، این تهاجم با ناکامی مواجه گردید.^۲ معزالدوله مجدداً در سال ۳۵۴ هجری به منظور فتح عمان شخصی موسوم به کُردک نقیب را به آن سرزمین فرستاد. با پیروزی کُردک بر نافع اسود، در عمان خطبه به نام معزالدوله خوانده شد و نامش بر سکه درهم و دینار ضرب گردید. چون خوارج از تصمیم نافع مبنی بر اطاعت از معزالدوله آگاهی یافتند، به پا خواستند و نافع را بیرون کردند. اهالی عمان که حاضر به اطاعت از معزالدوله و خلفای عباسی نبودند، فرستاده‌ای را به هجر^۳ فرستادند و از قرمطیان (۴۶۹-۲۸۶ ه.ق) که همیشه به عمان چشم دوخته بودند، درخواست کمک کردند. قرامطه نیز فرصت را غنیمت شمرده و بر عمان مسلط شدند.^۴ آشفتگی و درگیری‌های داخلی بین زنگیان سیاه‌پوست و سفیدپوستانی که در عمان سکونت داشتند، به معزالدوله فرصت دوباره داد که برای تصرف عمان اقدام کند. این بار در سال ۳۵۵ هجری، معزالدوله، ابوالفرج محمد بن عباس را به سرداری سپاه عمان و اداره جنگ و حکومت بر آن گماشت. نافع اسود نیز که از عمان خارج شده بود، به بغداد نزد معزالدوله آمد و از او امان خواست. معزالدوله نیز درخواست او را پذیرفت و امان داد. سپاهیان بویه‌ی عمان را اشغال کردند و کشتار و قتل عام بزرگی به راه انداختند. بنابراین، بار دیگر خطبه به نام معزالدوله خوانده شده و سکه به نام او زده شد.^۵ پس از گذشت یک سال، با مرگ معزالدوله، بار دیگر موقعیت آل بویه در عمان متزلزل شد و عصیان سراسر عمان را فراگرفت؛ زیرا با مرگ معزالدوله در سال ۳۵۶ هجری، ابوالفرج پس از هماهنگی با عضدالدوله، خود به بغداد بازگشت و امور عمان را به یکی از سرداران عمانی موسوم به عمر بن نبهان طائی سپرد تا به نام عضدالدوله خطبه بخواند.^۶ عزالدوله بختیار (۳۶۷-۳۵۶ ه.ق) که پس از معزالدوله به حکومت بغداد رسیده بود، چون گرفتار مسائل و مشکلات عراق بود و کفایت و لیاقت کافی برای رسیدگی به امور حکومت را نداشت، عمان از قلمرو حکومتی آل بویه جدا شد. بدین صورت که زنگیان بر ابن نبهان والی

۱. فروزانی، گفتارهایی پیرامون کرانه‌ها، جزایر و بنادر خلیج فارس و دریای عمان، ۱۳۹۸، ص ۵۵.

۲. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۴۶.

3. Hajar

۴. همان، ص ۲۶۶-۲۶۵؛ ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۲۰، ص ۲۷۶-۲۷۵.

۵. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۷۰-۲۶۹.

۶. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۹۱؛ ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۲۱، ص ۵۸.

بویهی عمان که به نام عضدالدوله^۱ خطبه می خواند، شوریدند و او را به قتل رساندند. زنگیان خود بر عمان چیره شدند و شخصی را به نام ابن حلاج (۳۶۲-۳۵۶ ق) بر خود امیر کردند.^۲ در عهد امیرالامرای عزالدوله بختیار و زمانی که عضدالدوله حاکم فارس بود، چون قلمرو سرزمینی خود در فارس را در معرض حمله سلطان عمان می دید، به منظور تصرف آن سرزمین، لشکری را مجهز کرد و در سال ۳۶۲ هجری، به عمان فرستاد. سپاه عضدالدوله از راه دریا به عمان رفتند، تا به صحار مرکز عمان رسیدند. در آنجا جنگی شدید میان زنگیان و سپاهیان عضدالدوله صورت گرفت که در نتیجه آن سپاهیان بویهی بر زنگیان پیروز شدند، بر صحار مسلط گردیده و زنگیان را از حاکمیت عمان برکنار کردند.^۳ در این زمان از سوی دیگر، گروه بسیاری از خوارج نیز از اطاعت آل بویه شانه خالی کردند و در جبال عمان گرد هم آمدند؛ گرچه تنها بر نواحی داخلی و کوهستانی عمان چون نزوی مسلط بودند، ولی همچنان مدعی حاکمیت بر سراسر عمان و مورد پذیرش مردم عمان بودند. در این گردهمایی که بر شوکت خوارج افزوده شد، آنان امیری به نام وردبنزید و خلیفه ای برای خود برگزیدند که نام او حفص بن راشد (حک ۳۶۳ ق) بود. عضدالدوله وزیر خود ابن مطهر را به جنگ با خوارج عمان فرستاده که سرانجام خوارج را سرکوب و عمان را مجدداً فتح کرد. پس از این پیروزی ها، ابن مطهر با سرکوب یک گروه عصیانگر از اعراب بدوی، سراسر عمان را به زیر سلطه خود درآورد. در این زمان خوارج، سپاهان و اعراب همگی به اطاعت سر فرود آورده و دیگر مخالفی در آنجا باقی نماند.^۴ بدین ترتیب بعد از مدت ها کشمکش موقعیت آل بویه در عمان تحکیم شد و عوامل اخلاص گر در امنیت تجاری خلیج فارس از میان برداشته شد.

۴. عوامل موثر در شکل گیری سیاست خصمانه آل بویه در برقراری روابط با سلاطین عمان

چنانچه گفته شد، با حمله ابن وجیه به بصره در سال ۳۴۰ هجری، درگیری بین خاندان بویه و بنو وجیه آغاز گردید و تا دوره حاکمیت عضدالدوله و تسلط زنگیان بر عمان نیز ادامه داشت. اهمیت تجاری بصره و بنادر شمالی خلیج فارس چون سیراف، جنابه و سینیز و تهدید این بنادر از سوی سلاطین و همچنین خواست امراء بویهی برای تسلط بر بازرگانی و تجارت عمان که برای امراء بویهی از اهمیت بسیاری برخوردار بود، زمینه ساز اصلی برای برقراری روابط خصمانه آل بویه و سلاطین عمان یعنی خاندان

۱. در این زمان عضدالدوله تنها حاکم فارس بود و در بغداد عزالدوله بختیار امیرالامراء بود و قدرت را در اختیار داشت. بار دوم که عمان توسط سپاهیان معزالدوله در سال ۳۵۴ هجری فتح شد، دستور داده شد که خطبه به نام عضدالدوله خوانده شود.

۲. ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۲۱، ص ۵۸.

۳. همان، ج ۲۱، ص ۵۹-۵۸.

۴. همان، ج ۲۱، ص ۵۹.

بنوجیه و زنگیان گردید که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

الف) اهمیت تجاری بصره و تهدید آن از سوی سلاطین عمان

بندر بصره با قرار گرفتن در خلیج فارس، مهم‌ترین بندر عراق از لحاظ تجارت و بازرگانی محسوب می‌شد. اهمیت بصره بیشتر از این جهت بود که با تجارت شرق و غرب آن روز جهان ارتباط داشت. مقدسی زمانی که از ویژگی سرزمین‌ها صحبت می‌کند، بازرگانی و تجارت بصره^۱ را به عنوان بارزترین ویژگی آن سرزمین ذکر می‌نماید. مهم‌تر اینکه بصره، مرکز ورود و خروج کالا به عراق و بغداد به‌شمار می‌آمد؛ زیرا نه تنها بغداد ایستگاه تجاری و مال التجاره‌های سرزمین‌های شرقی بود، بلکه بغداد به دریا نیز راه نداشت و نیازهای خود را از این طریق تأمین می‌کرد.^۲ بصره به جهت ارتباطات تجاری مستقیمی که با سیراف، به عنوان بندر مرکزی خلیج فارس و سایر بندرگاه‌های ایرانی خلیج فارس داشت، برای دولتمردان بویه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و موقعیت خاصی را برای تجار و بازرگانان فراهم کرده بود. در واقع در این دوران مثلث تجاری خلیج فارس را سیراف در ایران، بصره در عراق و مسقط و صحار در عمان تشکیل می‌دادند^۳ از این بندرگاه‌ها و مراکز تجاری، کالاها و اجناس را به اقصی نقاط جهان از شرق و غرب می‌فرستادند و بصره شهر دنیا و مرکز تجارت‌ها و اموال آن بود.^۴ معاصر با ورود معزالدوله به بغداد و تشکیل آل بویه در عراق، ابن وجیه حاکم عمان که مصمم بود عمان را به قطب تجاری و بازرگانی منطقه مبدل کند، چون بصره را در رقابت تجاری بسیار تنگاتنگ با عمان می‌دید، بر این اساس تهاجمات مداومی را به بصره به عنوان یکی از بنادر مهم مورد توجه معزالدوله صورت داد. همانطور که در سال ۳۳۱ هجری، با چند کشتی بر بصره یورش برده بود و با بریدیان جنگید.^۵ ابن وجیه مجدداً در سال ۳۴۰ هجری، به قصد تصرف بصره، از عمان خارج شد. اما در جنگی که بین او و ابومحمد مهلبی وزیر معزالدوله، در بیرون بصره رخداد، شکست خورد.^۶ ابن وجیه همچنین در سال ۳۴۱ هجری، به قرمطیان نامه نوشت و آنان را به طمع فتح بصره تحریک کرد. ابن وجیه از قرمطیان درخواست کرد تا از راه خشکی به وی کمک رسانند. نیروی دریایی با ابن وجیه و نیروی زمینی با قرامطه بود. در واقع آنان قصد داشتند هم از خشکی و هم دریا به بصره حمله کنند. ابومحمد مهلبی مجدداً مأمور نبرد با نیروهای مهاجم شد. این بار نیز در

۱. مقدسی، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ۱۳۶۱، ج ۱، ص ۴۷.

۲. لومبارد، جغرافیای تاریخی جهان اسلام در چهار قرن نخستین، ۱۳۹۰، ص ۱۵۰.

۳. یحیایی، بازرگانی دریایی سیراف در سده‌های نخستین اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۹۰.

۴. یعقوبی، البلدان، بی تا، ص ۱۰۱؛ اسحاق بن الحسین، آکام المرجان فی ذکر مدائن المشهوره فی کل مکان، ۱۴۰۸، ص ۳۹.

۵. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۷۵؛ ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۲۰، ص ۱۱۷.

۶. ابن مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۱۸۴.

جنگی که صورت گرفت، ابن وجیه شکست خورد.^۱ حملات مداوم ابن وجیه به بصره، معزالدوله را ناگزیر به رویارویی و زدوخورد با سلطان عمان می‌کرد؛ زیرا بصره از یک سو از لحاظ تجاری و اقتصادی در دولت آل بویه حائز اهمیت فراوان بود و از سوی دیگر، معزالدوله که در تلاش برای توسعه تجارت بود، تأمین امنیت بنادر تجاری خلیج فارس و مهم‌تر از همه، بصره را مد نظر داشت؛ به ویژه از این جهت که نه تنها کانون تأثیرگذاری عراق در سرزمین‌های خلیج فارس شهر بصره بود،^۲ بلکه بصره تجارت شرق و غرب را به هم متصل می‌کرد. تلاش معزالدوله برای توسعه تجارت بصره در حالی بود که بصره مدام مورد هجوم یوسف بن وجیه قرار داشت. همین امر نیز سبب شده بود که بندر بصره از امنیت تجاری بی‌بهره باشد. از این رو چنانچه پیش‌تر گفته شد، معزالدوله در اولین فرصت پیش آمده، در سال ۳۵۲ هجری به منظور مقابله با بنو وجیه و جلوگیری از حملات آنان به بندر بصره، سپاهی را مجهز و مسلح کرد و به منظور فتح عمان به آن سرزمین فرستاد. علی‌رغم اینکه معزالدوله در این نبرد به نتیجه‌ای نرسید، به حملات به عمان ادامه داد و سرانجام در سال ۳۵۴ هجری موفق به فتح آنجا گردید.^۳

ب) تأمین امنیت بنادر شمالی خلیج فارس و ایالت فارس

موقعیت جغرافیایی عمان در خلیج فارس، نزدیکی این سرزمین به کرانه‌های شمالی خلیج فارس و به عبارتی به ایالت‌های جنوبی ایران را به دنبال داشت. به سبب نزدیکی عمان به جنوب ایران، امکان حمله حکومت عمان به قلمرو خاندان بویه در ایالت فارس و بندرگاه‌ها و مراکز تجاری در سواحل شمالی خلیج فارس فراهم می‌شد. با توجه به اینکه پادشاهان بویهی عراق و به ویژه عضدالدوله از یک سو به فارس به عنوان پایتخت دوم خود می‌نگریستند که در ابعاد علمی، سیاسی، اجتماعی برای آنان اهمیت بسیاری داشت و از سوی دیگر بنادر آن از مراکز مهم و عمده کشتی‌رانی و تجارت دریایی ایرانیان به‌شمار می‌رفت، این موقعیت به اهمیت و ارزش ایالت فارس در نزد سلاطین بویهی افزوده بود. در واقع امیران بویهی فتح عمان را به منظور تضمین امنیت سرزمین فارس و بنادر تجاری شمالی خلیج فارس ضروری می‌دیدند.^۴ از مهم‌ترین بنادر شمالی خلیج فارس که در معرض حملات و تهاجم عمانی‌ها قرار داشتند، باید از بندر سیراف، نجیرم،^۵ جنابه، مهروبان،^۶ سینیز و خارک نام برد.^۷ در این میان بندر سیراف به سبب

۱. ابن مسکویه، *تجارب الامم*، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۱۸۶-۱۸۵؛ ابن اثیر، *الکامل*، ۱۳۷۱، ج ۲۰، ص ۲۱۵.

۲. اقتداری، *خلیج فارس از دیرباز تا کنون*، ۱۳۸۷، ص ۱۲۱.

۳. ابن مسکویه، *تجارب الامم*، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۶۶-۲۶۵.

۴. فرای و همکاران، *تاریخ ایران از فروپاشی دولت ساسانیان تا برآمدن سلجوقیان*، ۱۳۷۹، ج ۴، ص ۲۴۰.

5. Najiram

6. Mahroban

۷. ابن بلخی، *فارسانامه*، ۱۳۷۴، ص ۳۵۸-۳۵۶.

موقعیت خاص خود، به عنوان بندری مرکزی در حوزه شمالی خلیج فارس، در بازرگانی مقام اول را داشت. بنا به گفته ابن بلخی (م پس از ۵۱۱ ق) «سیراف، در قدیم، شهری بزرگ بوده و آبادان و پر نعمت و مشرع بوزی‌ها^۱ و کشتی‌ها و به عهد خلفا گذشته در وجه خزانه بودی به سبب آنک عطر و طیب از کافور و عود و سندل و مانند آن دخل آن بودی و مالی بسیار از آنجا خواستی و تا آخر روزگار دیلم هم برین جملت بود...»^۲. سیراف از بزرگ‌ترین شهرهای فارس بود که در آنجا نه محصولی کشت می‌شد و نه گاو و گوسفندی وجود داشت، بلکه تنها جای آمد و شد کشتی است.^۳ امیران آل بویه و در رأس آنان عضدالدوله که بر اهمیت اقتصادی خلیج فارس و نقش بنادر شمالی خلیج فارس کاملاً واقف بودند، به منظور تأمین امنیت آنان، از هیچ کوششی دریغ نمی‌کردند؛ چنانکه عضدالدوله قبل از رسیدن به قدرت در بغداد، هنگامی که سپاهیان معزالدوله در سال ۳۵۲ هجری راهی عمان شدند، نیروی دریایی که برای کمک به سپاهیان بویهی تهیه کرده بود را در بندر سیراف به آنان ملحق کرد.^۴ همچنین عضدالدوله زمانی که همچنان حاکم فارس بود، در سال ۳۶۲ هجری به منظور تصرف عمان، به آن سرزمین حمله برد. در واقع امیران بویهی آگاهی داشتند که تسلط بر صحار و مسقط و سایر بنادر عمان، می‌تواند رونق و شکوفایی تجارت بنادر حوزه شمالی خلیج فارس را به دنبال داشته باشد. بخصوص از آن جهت که بنادر عمان و در رأس آنان صحار، رقیب اصلی سیراف به‌شمار می‌رفت. سیراف به عنوان مهم‌ترین بندرگاه شمالی خلیج فارس، جای بازرگانان بود^۵ و بارکده صادراتی و وارداتی خلیج فارس محسوب می‌شد که از همه‌جا کشتی به مقصد آن می‌آمد.^۶ در واقع عضدالدوله با برقراری امنیت در پهنه وسیع آبی واقع در قلمرو خود در سواحل شمالی و جنوبی خلیج فارس و دریای عمان، تجارت دریایی در آن عرصه را تحت نظارت خویش درآورد و از محل دریافت حق العبور از کشتی‌های تجاری، درآمد سرشاری کسب کرد.^۷

ج) موقعیت تجاری و بازرگانی عمان و تلاش امراء بویهی برای تسلط بر آن

از توصیف جغرافی‌نویسان قرون میانه اسلامی به خوبی روشن است که معاصر با خاندان بویه در عراق، در مسیر دریانوردی بین شرق و غرب، سه ناحیه عمان، سیراف و ابله (از شهرهای بصره) از اهمیت

۱. بوزی‌ها به قایق‌ها و کشتی‌های کوچک اطلاق می‌شد.

۲. همان، ص ۳۲۸.

۳. ابوالفداء، *تقویم البلدان*، ۱۳۴۹، ص ۳۲۶.

۴. ابن مسکویه، *تجارب الامم*، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۷۰-۲۶۹.

۵. مجهول، *حدود العالم من المشرق الى المغرب*، ۱۳۶۲، ص ۱۳۱.

۶. متز، *تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری*، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۲۴۳.

۷. فروزانی، *گفتارهایی پیرامون کرانه‌ها، جزایر و بنادر خلیج فارس و دریای عمان*، ۱۳۹۸، ص ۱۱۱.

بسنایی بهره‌مند بودند.^۱ در واقع مثلث تجاری خلیج فارس را در این زمان بصره، سیراف و عمان تشکیل می‌دادند. این بنادر به عنوان مکمل یکدیگر در رفت‌وآمدهای کشتی‌های تجاری در مسیر شرق به غربی بالعکس عمل می‌کردند. مولف «حدود العالم» می‌نویسد: «عمان شهری است عظیم بر کران دریا و اندر وی بازرگانان بسیارند و بارکده همه جهان است و هیچ شهری نیست اندر جهان کی اندر وی بازرگانان توانگرتر از آنجا بود و همه جهازهای مشرق و مغرب و جنوب و شمال بدین شهر افتد و از اینجا به جای‌ها ببرند».^۲ صحار که درگاه چین، انبار خاور زمین و عراق و پناهگاه یمن محسوب می‌شد، ثروت بسیار داشت و مدام کشتی‌های بزرگ برای انجام امور بازرگانی و حمل کالاهای در آنجا در رفت و آمد بودند. به علاوه اینکه در این شهر بازارهای شگفت‌انگیزی ساخته شده بود.^۳ جیهانی (متوفی قبل از ۳۲۰ ق) در توصیف صحار اینچنین می‌نویسد که: «گویند نزدیک دریاست و معمورتر شهرهای عمان است، و در آنجا تجارت بسیار کنند، و بر کنار دریای فارس از جمله اسلام شهری معمورتر و بسیار مال‌تر از صحار نیست و آنجا شهرهای دیگر بسیار است».^۴ با درک موقعیت تجاری عمان، خاندان بویه در صدد بودند که آن مناطق را تحت سلطه خود در آورند، تا با یکپارچگی بنادر شمالی و جنوبی خلیج فارس، سیراف از رشد بهتر و بیشتری در تجارت برخوردار گردد.^۵ معزالدوله در راستای گسترش متصرفات خود و نیز با توجه به جایگاه تجاری و نظامی خلیج فارس می‌بایست برای فتح سرزمین عمان که در کرانه‌های جنوبی تنگه هرمز قرار داشت و مدخل خلیج فارس شمرده می‌شد، آماده شود.^۶ معزالدوله به خوبی آگاه بود که تصرف سرزمین عمان موجب چیرگی آل بویه بر بخش‌های گسترده‌ای از سواحل جنوبی خلیج فارس و تنگه هرمز خواهد شد.^۷ گرچه فتح عمان در بخشی چشمگیر در زمینه عملیات نظامی بود، اما از آن مهم‌تر اینکه با تصرف سرزمین‌های واقع در بخش جنوبی تنگه هرمز، این گلوگاه پراهمیت دریایی، به طور کامل در اختیار آل بویه قرار گرفت. بدین ترتیب اقتدار آل بویه در خلیج فارس دریای عمان و آب‌های مجاور مسلم گردید. امیران بویهی آگاهی داشتند که تسلط بر صحار و مسقط و سایر بنادر عمان، می‌تواند رونق و شکوفایی تجارت بنادر حوزه شمالی خلیج فارس را به دنبال داشته باشد. بخصوص از آن جهت که بنادر عمان و در رأس آنان صحار، رقیب اصلی سیراف به‌شمار می‌رفت. در واقع حاکمان بویهی به

۱. ابن فقیه، البلدان، ۱۴۱۶ ق، ص ۴۱۲.

۲. مجهول، حدود العالم من المشرق الى المغرب، ۱۳۶۲، ص ۱۶۹.

۳. مقدسی، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ۱۳۶۱، ج ۱، ص ۱۳۱.

۴. جیهانی، اشکال العالم، ۱۳۶۸، ص ۵۱.

۵. یحیایی، بازرگانی دریایی سیراف در سده‌های نخستین اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۹۶.

۶. فروزانی، گفتارهایی پیرامون کرانه‌ها، جزایر و بنادر خلیج فارس و دریای عمان، ۱۳۹۸، ص ۵۷.

۷. همان، ص ۱۰۹-۱۱۰.

عمان توجه بسیار کردند؛ زیرا عمان ارتباط دریایی با بصره و جنوب شرقی آسیا داشت و در تأمین و برقراری امنیت و روابط نظامی و تجاری اهمیت داشت.^۱

۵. نتیجه گیری

نتیجه پژوهش حاضر تأکیدی است بر اهمیت و تاثیر تجارت یک سرزمین اعم از تجارت دریایی و تجارت زمینی در شکل گیری سیاست کشورها در برقراری روابط با یکدیگر. این امر به خوبی در برقراری روابط و مناسبات آل بویه با سلاطین عمان مشهود است. بندر بصره به عنوان یکی از مهم ترین بنادر خلیج فارس که نقشی اساسی در تجارت شرق و غرب ایفا می کرد، از سوی بنو وجیه مورد حملات پی در پی قرار می گرفت؛ زیرا حاکمان عمان، بندر بصره را از لحاظ تجاری در رقابت با عمان و بنادر آن می دیدند و در تلاش مداوم بودند عمان را به مرکز ثقل خلیج فارس تبدیل کنند. حملات سلاطین عمان به بندر بصره امیران بویه را وادار می داشت که به منظور برقراری امنیت تجاری بندر بصره به نبرد با سلاطین عمان بپردازند. به علاوه، اینکه عضدالدوله در تلاش بودند با تصرف عمان نه تنها امنیت بنادر تجاری شمال خلیج فارس را تأمین کنند، بلکه سرزمین فارس را که دومین پایتخت حکومت او محسوب می شد را نیز از حملات سلاطین عمان محفوظ نگه دارد. از سوی دیگر، موقعیت جغرافیایی عمان بخصوص بخاطر واقع شدن در مدخل خلیج فارس این سرزمین و بنادر آن چون صحار و مسقط را به قطب تجاری و بازرگانی مسلط بر منطقه تبدیل کرده بود. اهمیت تجاری عمان و تلاش آل بویه برای تسلط بر این بنادر تجاری، زمینه ساز حملات آل بویه به عمان و شکل گیری روابط خصمانه آنان با بنو وجیه و زنگیان عمان گردید.

جدول ۱ - حاکمیت خوارج عمان معاصر با آل بویه

دوره سوم امامت خوارج	۳۴۲-۳۲۰ هجری
دوره فترت امامان خارجی مذهب	۴۰۷-۳۴۲ هجری
دوره چهارم امامت خوارج	شروع از سال ۴۰۷ هجری

جدول ۲ - حاکمان عمان غیر از خوارج (در دوره سوم و چهارم امامت خوارج)

خاندان بنو وجیه	۳۵۴-۳۲۰ هجری
آل بویه (در دوره معزالدوله)	۳۵۶-۳۵۴ هجری
حاکمیت زنگیان	۳۶۲-۳۵۶ هجری
آل بویه	۳۹۰-۳۶۲ هجری

۱. العانی، تاریخ عمان فی العصور الاسلامیة الاولى، ۱۴۲۰ق، ص ۱۲۲.

منابع

- ابن بلخی (۱۳۷۴). *فارسنامه*. شیراز، بنیاد فارس شناسی.
- ابن رزق، حمید بن محمد (۱۴۳۷ق). *الفتح المبين في سيرة السادة البوسعيدين*. تحقيق أبو محمد حبيب صالح و محمود بن مبارك السليمي. لوزارة التراث و الثقافة سلطنة عمان، ج ۲-۱.
- ابن فقيه، ابوبکر احمد بن محمد (۱۴۱۶ق). *البلدان*. بيروت: عالم الكتب.
- ابن مسکویه، ابوعلی (۱۳۷۶). *تجارب الامم*. ترجمه علی نقی منزوی. تهران: انتشارات توس، ج ۶.
- ابن اثیر، عزالدین علی (۱۳۷۱). *الکامل*. ترجمه ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی. تهران: موسسه مطبوعات علمی، ج ۲۰-۲۱.
- ابوالفداء، اسماعیل بن علی (۱۳۴۹). *تقویم البلدان*. ترجمه عبدالمحمد آیتی. انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- اسحاق بن الحسین (۱۴۰۸ق). *آکام المرحان فی ذکر مدائن المشهوره فی کل مکان*. بیروت: دار الكتب.
- اقتداری، احمد (۱۳۸۷). *خلیج فارس از دیرباز تا کنون*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- جیهانی، ابوعبدالله محمد بن احمد (۱۳۶۸). *اشکال العالم*. ترجمه علی بن عبدالسلام کاتب. با مقدمه و تعلیقات فیروز منصوری. شرکت به نشر، انتشارات آستان قدس رضوی.
- حدود العالم من المشرق الى المغرب. به کوشش منوچهر ستوده. تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲.
- سالمی، نورالدین عبدالله بن حمید (۱۳۵۰ق). *تحفه الاعیان به سیره اهل عمان*. قاهره: مطبعه الشباب، ج ۱.
- العانی، عبدالرحمن عبدالکریم (۱۴۲۰ق). *تاریخ عمان فی العصور الاسلامیه الاولى*. تقدیم صالح عبدالعلی. لندن: دار الحکمه.
- فرای، رن. و همکاران (۱۳۷۹). *تاریخ ایران از فروپاشی دولت ساسانیان تا برآمدن سلجوقیان*. ترجمه حسن انوشه. تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر، ج ۴.
- فروزانی، ابوالقاسم (۱۳۹۸). *گفتارهایی پیرامون کرانه‌ها، جزایر و بنادر خلیج فارس و دریای عمان*. قم: انتشارات حضرت عباس (ع).
- لومبارد، موريس (۱۳۹۰). *جغرافیای تاریخی جهان اسلام در چهار قرن نخستین*. ترجمه عبدالله ناصری طاهری و سمیه سادات طباطبایی. تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
- متر، آدام (۱۳۶۲). *تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری*. ترجمه علیرضا ذکاوتی فراگزلو. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مسعودی، علی بن حسین (۱۳۷۴). *مروج الذهب و معادن الجواهر*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ج ۱، ۵.
- مقدسی، ابوعبدالله محمد بن احمد (۱۳۶۱). *احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم*. ترجمه علی نقی منزوی. تهران: شرکت مولفان و مترجمان ایران، ج ۱.
- یحیایی، داوود (۱۳۸۷). *بازرگانی دریایی سیراف در سده‌های نخستین اسلامی*. *تاریخ و تمدن اسلامی*، شماره ۷، ص ۸۹-۱۱۲.
- یعقوبی، احمد بن واضح (بی تا). *البلدان*. ترجمه محمدابراهیم آیتی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.